

İLM-İ TERBİYE VE İÇTİMÂİYAT¹⁴⁴

Efendiler;

Bu kürsüde Fransa'nın büyük bir miyasta tahsil-i ibtidâisinin teceddüd ve terakkisini kendisine medyun bulunduğu, yüksek idrakli ve metin iradeli bir şahsiyetin yerine geçmek benim için gayet büyük bir şereftir. Günün kıymetini pek güzel takdir ediyorum. Bordeaux'nun üniversitesindeki onbeş senelik ilm-i terbiye tedrisatım esnasında mekteplerimizin muallimleriyle temasta bulunarak Buisson'un lâyemut eserini yakından görmeye muvaffak oldum. Ve binnetice onun bütün azametini idrak ettim. Bilhassa bu tedrisatın, ıslahata teşebbüs edildiği zamanki hali göz önüne getirilecek olursa, elde edilen neticelerin ehemmiyetine ve hasıl olan terakkinin süratine hayran olmamak kabil değildir. Çoğalan ve maddeten değişen mektepler, eski göreneklerin yerine geçen ilmî usûller, ilm-i terbiye sahasında atılan geniş adımlar, bütün teşebbüslerin umûmî bir sûrette teşcî'i hiç şüphesiz terbiye-i milliyemizde hasıl olan inkılabların en büyük ve en hayırlısını teşkil eder. Mösyö Buisson'un vazifesini ikmal ettiğini hükmederek bu *tedrisat* [*Enseignement*] vasıtasıyla vatandaşlarının ekseriyetine bu kıymetli tecrübelerini bildirmek için, bütün zamanını işgal eden memuriyetinden çekilmesi ilim için hakiki bir saadet oldu. Aynı zamanda müdebbir ve bütün yeniliklere mütecessis o geniş bir felsefe ile tenvir edilen vâsi' bir tecrübenin sözlerine, kendi şahsiyetine merbut olan nüfuz-i manevînin ve bütün hayatını hasrettiği gayeler uğrunda ettiği hizmetler hatırasının daha ziyade yükselttiği bir itibar ve *ehemmiyet* [*autorité*] vermesi tabii zarurî idi.

Efendiler; ben size bu kadar hususî bir salahiyyete benzer hiçbir şey getirmiyorum. Bu kadar mu'zil ve karışık meselelerin

---

144 Durkheim tarafından Sorbon Darülfünununda verilen ilk ilm-i terbiye dersidir.

muhtelif zekalar tarafından ve muhtelif nokta-i nazarlara göre faydalı bir sûrette tedkik edileceği düşüncesiyle müsterih olmasaydım, deruhde ettiğim vazifenin müşkütatı karşısında titreyecektim. İçtimâiyat mütehasısı olmak itibarıyla size bilhassa *ıçtimâiyâtçı* [*sosiologue*] olarak terbiyeden bahsedeceğim. Zaten başka türlü hareket edildiği takdirde hâdisatı muharref bir sûrette görmek ve göstermek tehlikesine düşülür. Bilakis ben bütün mevcudiyetimle kâni'im ki hakiki mahiyetlerini gösterecek bundan iyi ve muvafık bir usûl yoktur. Benim bütün ilm-i terbiye tedkikat ve muhakematını üssü'l-esas olarak kabul ettiğim nokta, terbiyenin menşe ve *vazife* [*fonction*] itibarıyla tamamıyla içtimâî bir keyfiyet olması ve binnetice ilm-i terbiyenin bütün diğer ilimlerden ziyade içtimâiyâta tabi bulunmasıdır. Bu fikir bütün tedrisatımın üssü'l-esasını teşkil edeceğinden bunun müstakbel tatbikatını daha iyi takip edebilmeniz için bu birinci musahebemde bu fikrimi meydana koymayı, tayin ve tasrih etmeyi münasip buldum. Bir derste böyle mühim bir meseleyi tamamıyla izah etmek şüphesiz kabil değildir. O kadar umumî ve tesirâtı o kadar vâsi olan böyle bir esas ancak yavaş yavaş, hâdisatın teferruatına gidilebildikçe ve bunlara ne sûretle tatbik edildiği görüldükçe tahakkuk ve teyid edebilir. Fakat bugünden itibaren yapılmaması kabil olan şey, size heyet-i umûmiye hakkında bir fikir vermek ve onu kabul ettirecek başlıca sebepleri, kıymet ve ehemmiyetini ve aynı zamanda hududunu göstermektir ki bu birinci dersin mevzû'unu teşkil edecektir.

— I —

Bu esaslı *mütearife* [*axiome*] umûmiyetle tanınmadığı için derhal onun üzerine nazar-ı dikkatinizi celbeylemek icab ediyor. Bu son senelere gelinceye kadar-hâlâ müstesnaların adedi sayılabilir- yeni terbiye mütehasıslarının hemen hemen hepsi terbiyeyi münhasıran ferdî bir şey olarak görmekte ve binaenaleyh ilm-i terbiyeyi ilm-i ruhun *bilâvasıta* [*direct*] ve *def'i* (*immédât*) bir *netice-i tabiiyesi* [*corollaire*] olarak kabul etmekte mutabık düşüyorlardı. Mill, Herbert Spencer için olduğu gibi Kant için de terbiyenin her şeyden evvel gayesi, her fertte, umûmiyetle nev'-i beşerin evsaf-ı teşkiliyesini, mümkün olan tekemmülün en yüksek-

ğine çıkartarak tenmiye etmektir. Onlar, bedîi bir hakikat olarak kabul ediyorlar ki yalnız bir tek terbiye vardır ve yalnız bu terbiye bütün insanlara, tabi oldukları şerait-i tabîiye ve içtimâiye ne olursa olsun *mütesaviyen* [*indifferement*] münasib gelir. İşte terbiye nazariyatçılarının tayin etmeye çalıştıkları mücerred bu gaye idi. Onlar kabul ediyorlardı ki eşkal ve evsafı bir defada tayin ve tahdid edilebilen bir *tabiat-ı beşeriye* [*nature humaine*] vardır ve ilm-i terbiye meselesi bu sûretle tayin ve tahdid edilen tabiat-ı beşeriye üzerine tesir-i terbiyevinin ne sûretle icrâ-yı tesir etmesi lazım geleceğini bulmaktan ibarettir. Şüphesiz hiç kimse insanın hayata adım attığı dakikadan itibaren yekden, olmaya muktedir olduğu ve olması lazım geldiği şekil ve halde bulunduğu nu iddia etmedi. Gayet bedihî ve aşıkardır ki mevcut beşer doğduğu günden başlayarak *sinn-i kemal* [*Maturité*]e kadar devam eden batiy bir *sayrûret* [*Devenir*] esnasında tedricî bir sûrette teşkil eder. Fakat zan ve tasavvur olunuyor ki bu sayrûret [*devenir*] evsaf ve *kabiliyatı* [*virtualités*] yalnız meydana çıkarıyor [*actualiser*]. Zaten mevcut olan ve çocuğun uzviyet-i maddiye ve maneviyesinde evvelden teşekkül edip durgun ve gizli bir halde bulunan kudretleri [*énergies*] tevlid ediyor. Bu sûretle terbiyenin tabiatın eserine ilave edecek hiçbir şey olmayacaktır. Terbiye, yeni hiçbir şey yaratmayacak, tesis etmeyecektir. Vazifesi zaten mevcut olan bu kabiliyetin atalet dolayısıyla mahvolmasını, dumura uğramamasını, *istikamet-i ahlakî* [*direction morale*]lerinden inhiraf etmemelerini yahut tekemmüllerinin gayet batiy olmamasını temin eylemeye inhisar edecektir. Bu takdirde zaman ve mekan şeraiti, muhit-i içtimâînin hal ve vaziyeti, ilm-i terbiyeyi alakadar edecek unsurlar olmaktan çıkar. Mademki insanlar kendilerinde terakki ve tekemmüllerinin tohumlarını taşıyorlar, binaenaleyh bu tekemmülün hangi cihete ve ne sûretle tevcih ve idare edileceğini anlamak için insanı, yalnız insanı tedkik etmek icab eder. Lazım olan şey, fitrî melekâtı ve onların tabiat ve mahiyetlerini tanımaktır. Halbuki gayesi, ferdi insanı tarif ve izah etmek olan ilim ise ilm-i ruhtur. Binaenaleyh öyle zannediliyor ki bu ilim ilm-i terbiyenin bütün ihtiyacatına kafi gelebilecektir.

Ma'atteessüf terbiyenin bu sûretle telakkisi tarihin bize öğrettiği hâdisatla tamamiyle teâruz ediyor. Filhakika hiçbir ka-

vim yoktur ki terbiye orada tatbik edilmiş olmasın. Her şeyden evvel bütün nev'-i beşer için umûmiyetle kabil-i tatbik bir terbiye mevcut olmak şöyle dursun, hiçbir cemiyet yoktur ki orada muhtelit tarz-ı terbiyeler mütevaziyen ve aynı zamanda tatbik edilmiş olmasın! Eğer bir cemiyet *nehcler* [castes]den teşekkül etmiş ise, orada terbiye bir *nehc* [caste]'den diğerine göre değişir. Patrisienlerin terbiyesi Plebiyenlerinkinin aynı değildir. Brahmanınki de Çudranınkine benzemiyordu. Bunun gibi kurûn-i vustâda genç kişizade [page]nin aldığı terbiye ile parosse'in mektebinde basit gramer, hesap ve gınâ malumatı öğrenen *avam* [vilain]ın aldığı terbiye arasında uçurumlar vardı. Bugün bile terbiyenin sunûf-i içtimâiye hatta ahali ile değiştiğini görmüyor muyuz? Şehirlerinki kırlarınkine benzemiyor. Burjuvanınki amele sınıfınınki aynı değil. Denilecek ki bu teşkilat ahlakî nokta-i nazardan müdafaa edilemez. Bu teşkilat mazinin mahvolmaya mahkum bir *peszindesi* [survivance]dir. Bu davanın müdafaaı kolaydır. Bedihidir ki çocuklarımızın terbiyesi, kendilerini şurada ya da burada filan veya falan ebeveynden tevliid ettiren tesadüflere tabi olmamalıdır. Fakat zamanımızın vicdan-ı ahlakîsi bu nokta hakkında tatmin edildiği halde bile bundan dolayı terbiyenin *yeknesak* [uniforme] olması icab etmeyecektir. Her çocuğun meslekî, kör [aveugle] bir veraset dolayısıyla evvelden tayin etmediği halde bile mesleklerin *tenevvü-i ahlakîsi* [diversite moralé] büyük bir tenevvü-i terbiyevîyi icab ettirecektir. Filvaki her meslek başlı başına [suis generis] bir muhit teşkil eder ve hususî kabiliyetler hususî malumat ister. Orada bazı muayyen fikirler, âdetler, eşya ve hâdisatı görmek ve muhakeme etmek sûret ve şekilleri mevcuttur. Halbuki çocuk istikbalde ifa edeceği vazife için hazırlanmaya mecbur olduğundan terbiye muayyen bir yaştan itibaren tatbik edildiği bütün efrad için aynı kalamaz. İşte bunun için terbiyenin bütün medenî memleketlerde gittikçe daha ziyade tenevvü ve tahassus ettiğini görüyoruz. Bu tahassus gittikçe daha erken oluyor. Bu sûretle hasıl olan adem-i tecanüs demin yukarda mevcudiyetini gördüğümüz adem-i tecanüs gibi haksız müsavatsızlıklar üzerine istinad etmiyor. Fakat böyle olmakla beraber ondan daha az değildir. Tamamiyle mütecanis ve müsavi bir terbiyeyi bulmak için kendilerinde hiçbir tenevvü bulunmayan kable't-tarih ibtidâî cemiyât-ı beşeriyeye

kadar çıkmak lazım gelir. Hatta bütün cemiyetler, tarih-i beşerde ancak bir ân-ı mantıkî [moment logique]yi ifade ve temsil ederler.

Halbuki gayet bedihîdir ki hususî [Spéciales] terbiyeler hiçbir sûretle ferdî gayeler için teessüs ve teşekkül etmiş değildirler. Şüphesiz bazen bunlar fertlerde zaten mevcut ve faaliyete müheyya bulunan kabiliyat ve melekâtı tenmiye ederler. Bu cihetten denilebilir ki bu husus terbiyeler ferde, tabiatı hasıl etmek hususunda yardım ederler. Fakat biliyoruz ki gayet sıkı bir sûrette tahdid edilmiş olan bu istidadlar istisna teşkil ederler. Ale'l-ekser kendi fikrî ve *ahlakî mizacımız* [Tempéramant] dolayısıyla muayyen bir meslek için evvelden tahsis edilmiş değiliz. *Vasatî insan* [l'homme moyen] fevkalade *kabil-i intırak* [plastique]tır. Aynı sûretle gayet muhtelif ve mütenevvi mesleklerde kullanılabilir. Onun şu veya şu şekilden ihtisas kesbetmesi, dahilî sebeplerden dolayı değildir. O, tabiatı icabı bu cihete doğru gitmiş değildir. Fakat cemiyetin kendini muhafaza ve idame edebilmesi için sa'yin, âzâsı arasında şu veya şu sûretle taksim olunmasına ihtiyaç vardır. İşte bunun için cemiyet bizzat kendi eliyle ve terbiye vasıtasıyla muhtaç olduğu *hususî ameleleri* [travailleurs spéciaux] hazırlıyor. Demek terbiye onun için ve onun vasıtasıyla bu sûretle tenevvü ve tehalüf etmiştir.

Yalnız bu kadar da değil. Bu *hususî hars* [culture spéciale] bizi zarurî bir sûrette tekemmül-i beşeriyete yaklaştıracak yerde bilakis kısmî bir *inhitat* [déchéance]a düşürmekten kurtulamıyor. Hatta ferdin fıtrî istidad ve temayülleriyle hemâhenk olduğu takdirde bile. Çünkü biz vazifemizin bilhassa icab ettirdiği melekâtı diğerlerini atalet içinde uyuşturmaksızın ve binaenaleyh tabiatımızın bütün bir kısmını feda etmeksizin, lazım olduğu derece şiddetle tenmiye edemeyiz. Mesela insan fert olmak itibarıyla düşünmeye olduğu kadar hareket etmeye de kabiliyetlidir. Hatta o, her şeyden evvel canlı bir mevcut olduğu için ve hayat ise faaliyetten ibaret bulunduğu için faal melekât kendisi için, ihtimal diğerlerinden daha ziyade esastır. Fakat bununla beraber cemiyetlerin hayat-ı fikriyeleri muayyen bir derece-yi terakkiye yükselince, yalnız fikriyata hasr-ı vücud eden, düşünmekten başka bir şey yapmayan insanlar vardır ve olmalıdır. Fikir ancak hareketten tecerrüd ederek, kendi üzerine kıvrılarak ona hasr-ı zihin eden ferdi,

hareket ve faaliyetten çevirerek teşekkül ve tenemmü edebilirler. Bu sûretle bütün kuva-yı zindenin teemmül ve tefekkür şekil ve sûretinde tecelli ettiği nâtamam şahsiyetler, bazı cihetlerden ne kadar noksan olursa olsun, terakki-yi ilminin elzem âmilleri teşkil ederler. Bünye-yi beşeriyenin tahlil-i müccerredî bize insanın bu sûretle ne kendi üssü'l-esâsını teşkil ettiğini zanneylediğini şey'î tağyir ve tâdile muktedir bulunduğunu, ne de bu faydalı tâdilâtı hazırlayan bir terbiyenin lazım olduğunu asla tahmin ettiremeyecekti.

Mamafih, efendiler, bu hususî terbiyelerin ehemmiyeti ne olursa olsun, onların bütün terbiyeyi teşkil edecekleri iddia edilemez. Denilebilir ki onlar kendi kendilerine bile kafi gelmezler. Onlara nerede tesadüf etmiş isek, yekdiğerlerinden ancak muayyen bir noktadan itibaren ayrıldıklarını ve ondan evvel yekdiğerleriyle birleştiklerini görüyoruz. Onların hepsi müşterek bir esas üzerine istinad ederler. Filhakika hiçbir kavim yoktur ki orada terbiye bilâtefrik bütün çocuklara, hangi sınıf-ı içtimâiye mensup olursa olsun bir takım muayyen fikirler, hisler, âdetler vermeye mecbur olmasın. Hatta müşterek olan bu terbiye asıl hakikî terbiye olarak nazar-ı dikkate alınıyor. Yalnız bu ismi taşımaya müstahak olduğu zannolunuyor. Ona bütün yekdiğerlerinin fevkinde bir yer tahsis ediliyor. Binaenaleyh iddia edildiği gibi, eğer o insan mefhumunda tamamiyle mündemic ise yahut ondan istihraç ediliyorsa, bilhassa insan hakkında malumat edinmek icab ediyor.

Hakikatte tarihin bize tanıttığı tarz-ı terbiyeler hakkında bu mesele mevzu-i bahis bile olmaz. Onlar muayyen içtimâî sistemlere, tarzlara o kadar sıkı bir sûrette merbuturlar ki onlardan ayrılamazlar. Eğer Roma'da Patrisien'i Plebien'den ayıran farklara rağmen bütün Romalılarda müşterek bir terbiye varsa, bu terbiyenin sıfat-ı mümeyyizesi bilhassa, aslen Roma'ya mahsus [Romaine] olması idi. Bu terbiye aynı zamanda beldenin esasını teşkil etmekle beraber beldenin bütün teşkilatını icab ettiriyordu. Roma hakkında söylediğimiz sözleri herhangi bir tarihî cemiyet için tekrar edebiliriz. Her nevi kavmin kendisine mahsus ahlakî, siyasî, dinî teşkilatı gibi kendisini tarif ve tavsife hizmet edebilen bir terbiyesi vardır. Bu, şahsiyetin unsurlarından biridir. İşte bunun için terbiye zaman ve memleketlere göre o kadar müthiş

sûrette değişmiştir. Niçin burada ferdi, bütün şahsiyetini hükümetin eline bırakmaya alıştırdığı halde, başka bir yerde bilakis kendi hareketinin *şâri'i* [*égislateur*] muhtar bir mevcudiyet yapmaya sa'y ediyor? Niçin o, kurûn-i vüstâda *zühdi* [*ascectique*] renosansta hürriyetperver, onyedinci asırda edebî, bugün ilmîdir? Bunun sebebi insanların bir dalalet-i fikriye neticesi kendi tabiat ihtiyaçlarını nazar-ı dikkate almamaları değil, belki ihtiyaçlarının tenevvü etmesidir. Bu ihtiyaçlar tenevvü etmişlerdir. Çünkü ihtiyacı-ı beşeriyenin tabi olduğu şerait-i içtimâiye aynı kalmamışlardır.

Fakat, anlaşılmaz bir tezat neticesi mazi için suhuletle kabul edilen şey hal-i hazır için hatta istikbal için reddediliyor. Herkes zahmetsizce tanıyor ve kabul ediyor ki Roma'da, Yunanistan'da terbiyenin yegane gayesi Romalı ve Yunanlı yapmaktı. Ve binaenaleyh siyasî, ahlakî, iktisâdî, dinî müessesatın heyet-i mecmuasıyla tesanüd halinde [*Solidaire*] idi. Fakat biz öyle zannediyoruz ki bizim yeni terbiyemiz bu müşterek kanuna tabi değildir. O, bugün bu müessesat-ı içtimâiye daha az sıkı bir sûrette, bilvasıta merbuttur ve istikbalde onlardan tamamiyle tecerrüd etmeye, kurtulmaya sâ'idir. Biz çocuklarımızı vatanperver yapmazdan evvel insan yapmak istediğimizi her zaman tekrar ediyor muyuz? Ve bizim insan sıfatımızın mantiken onlardan mukaddem olması dolayısıyla *ma'serî tesirlere* [*Influences collectives*] tabi olmadığını zannetmiyor muyuz?

Mamafih, efendiler, terbiyenin asırlarca ve tanınamamış bütün cemiyetlerde bir içtimâî müessese evsafına malik olduktan sonra birdenbire tabiat ve mahiyetini tamamiyle değiştirmesi bir nevi mucize olmayacak mıdır? Böyle bir istihale ve tebeddül terbiyenin hakiki bir *hizmet-i umûmîye* [*Service public*] haline girdiği bir devirde hasıl olduğu düşünülecek olursa, daha ziyade garip ve şâyân-ı taaccüb görünecektir. Çünkü bu asrın nihayetinden beri yalnız Fransa'da değil, fakat bütün Avrupa'da terbiyenin gittikçe daha sıkı bir sûrette hükümetin murakabesi altına girdiği görülüyor. Şüphesiz takip ettiği gayeler, eski zamanlarda kendisini temyiz ve tahsis eden şerait-i mahalliye ve ırkiyeden her gün daha fazla tecerrüd etmekte, ayrılmaktadır. Bu gayeler gitikçe daha umumî ve mücerred oluyor. Fakat aslen ve esasen *ma'serî* [*Collec-*

tife] olmaktan geri kalmıyor. Bunları bize zorla kabul ettiren cemiyet değil midir? Çocuklarımızda, bütün insanlarda müşterek olan evsafı tenmiye etmeyi bize emreden o değil midir? Yalnız bu kadar da değil... O, bizim üzerimizde mürebbi vazifemizi kendi istediği gibi anlamamız için, yalnız efkar-ı umûmiye vasıtasıyla bir taziyik-i manevî icrâ etmekle kalmaz; fakat o buna öyle büyük bir ehemmiyet verir ki, yukarda hatırlattığım o vazifeyi bizzat kendisi deruhde eder. Onun bu mesele ile bu derece uğraşması için pek çok alakadar ve menfaatdar olması lazım geldiğini anlamak güç değildir. Filvaki yalnız vâsi' bir sûrette beşerî olan hars, terbiye [culture] cemiyât-ı hâzıraya muhtaç olduğu vatandaşları verebilir. Çünkü Avrupa'nın büyük milletlerinin her biri muhtelif ve mütenevvi ırklardan mürekkeb ahaliye maliktir. Çünkü orada sa'y namütenahî bir sûrette inkisama uğramıştır. Bu milletleri teşkil eden efrad yekdiğerinden o kadar farklıdır ki aralarında müşterek olarak ancak insan olmak vasfı vardır. Binaenaleyh onlar her bünye-i içtimâiyeye lazım olan tecanüsü, hepsinin birbirilerine benzedikleri noktadan -yani onların hepsinin birer mevcud-i beşer olması itibariyle- birbirlerine mümkün olduğu kadar fazla benzemeleri şartıyla muhafaza edebilirler. Demek bu kadar tenevvü ve tehalüf etmiş cemiyetlerde artık *type générique de l'homme* dan başka müşterek bir unmûzec olamaz. İnsan kendi umûmiyetinden; bir kısmını kaybetiği eski husûsiyetçiliğe her hangi şekilde ricat edecek olursa, tanıdığımız büyük devletin birçok küçük gruplara ayrıldıklarını, inhilal ettiklerini görmekte gecikmeyeceğiz. İşte bu sûrette bizim terbiyevî mefkuremizi bünye-i içtimâiyemizle izah edebiliriz. Nasıl ki Yunan ve Romaninkiler ancak *belde* [cité] teşkilatı ile anlaşılıyor. Eğer bizim terbiye-i hazıramız artık kuvvetli bir sûrette millî değilse, bunun sebep ve hikmetini yeni milletlerin sûret-i teşekülünde aramalıyız...

Yalnız bu kadar da değil; cemiyet insan unmûzecini mürebbinin hasıl etmeye mecbur olduğu numûne liyakatına yükselmekle kalmadı; fakat bu numûneyi bizzat ve kendi ihtiyacına göre inşa etti. Bu numûnenin, insanın bünye ve teşekkül-i tabiî ve fitriyesinde mevcut olduğunu, onu usulü dairesinde tedkik ve müşahede ile keşfetmek icabettiğini ve onda bulunan tohumları en yüksek derece-i tekemmüllerine çıkarmayı düşünmek sırf bir hatadır. Ter-

biyenin bizde yapacağı adama tabiatın yaptığı ve yapmış olduğu adam değildir. Fakat cemiyetin olmasını istediği adamdır. Bunu isbat eden şey bizim insan hakkındaki tasavvurat ve telakkiyatımızın cemiyetlere göre değişmesi keyfiyetidir. Zira eskiden tıpkı bizim gibi, çocuklarını *insan* [*des hommes*] yapmak istiyorlardı. Onların ecebileri kendilerine benzetmek istememeleri, yalnız belde terbiyesinin hakikaten insan yapacağına olmalarından ileri geliyor. Onlar beşeriyeti bizden başka türlü, kendilerine göre tasavvur ve telakki ediyorlardı. Bir cemiyetin teşkilatında hasıl olan az çok mühim değişiklik insanın kendi hakkında edindiği fikir üzerinde aynı derece ehemiyetli bir değişiklik hasıl eder. Tezayüd eden rekabetin taht-ı tesirinde sa'y-i içtimâî inkisama uğradıkça ve her *amele* [*travailleur*] ihtisası hem daha mahdud ve muayyen hem daha erken oldukça terbiye-i müşterekenin ihtiva ettiği muhit-i eşya bizzarûre daralacak ve bunun neticesi *insan unâmûzeci* [*Type humain*] şahsiyet ve seciyesi itibariyle fakirleşecektir. Evveleri terbiye-i edebiye bütün terbiye-i insaniyenin üssü'l-esası olarak nazar-ı dikkate alınıyordu. Fakat işte öyle bir zamana yaklaşıyoruz ki orada bu terbiye bizzat bir husûsiyet [*particularité*] olabilecek... Aynı sûretle bizim kabiliyatımız arasında kabul edilmiş bir silsile-i meratib mevcudsa, eğer onlar arasında kendisine bir ehemmiyet-i mahsusa isnad ettiğimiz ve bu sebepten dolayı diğerlerinden daha fazla tenmiye etmeye mevcut olduklarımız varsa, bu liyakat kendilerinde meknun olduğundan bizzat tabiatın ezelden beri bu mühim sırayı kendilerine bahşettiğinden dolayı değil, belki bunların cemiyet için daha yüksek bir kıymeti hâiz buldukları içindir. Bu kıymetlerin mikyası bizzarûre cemiyetlere göre değiştiği için bu silsile-i meratib tarihin iki muhtelif devrinde aynı kalmamıştır. Dün, cesaret ve fazilet-i askeriye'nin icabettirdiği bilcümle kabiliyat ilk önce gelir idi. Yarın ihtimal, zevkin inceliği, sanayi-i nefise, hassasiyet bunların yerine geçecektir. Böylece mazide olduğu kadar, halde de bizim terbiyevî mefkûremiz teferruatına varıncaya kadar cemiyetin eseridir. Teşekkül etmesi icab eden insanın tasvir [*portrait*] ini çizen odur ve bu tasvirde onun teşkilatının bilcümle aksamı münakistir.

Hülasa, terbiyenin yegane ve başlıca gayesi fert ve menafî olmaktan pek uzaktır. Belki terbiye her şeyden evvel cemiyetin asıl kendi mevcudiyetinin şeraitini mütemâdiyen temdid ettiği vasıtaadır. Bir cemiyet ancak âzâsı arasında kafi derecede bir tesanüd bulunduğu takdirde yaşayabilir. Terbiye çocuğun ruhunda hayat-ı müşterekenin icab ettirdiği esaslı müşâbehetleri evvelden tesbit etmek sûretiyle bu tesanüdü devam ettirir ve takviye eder. Fakat diğer cihetten bazı tenevvü ve tehalüf olmaksızın hiçbir cemiyet kabil değildir. Terbiye bizzat tenevvü ederek, ihtisas kesbeyleyerek lazım olan tenevvü'ün devam ve bekasını temin eder. Hülasa terbiye bu iki safhası altında yeni neslin metodik bir *ictimâileşmesinden* [*socialisation*] ibarettir. Her birimizde denilebilir ki iki *mevcut* [*être*] vardır ki bunlar tecriden başka sûretle *gayr-i kabil-i tefrik* [*inséparable*] olmakla beraber farklı [*distinct*] olmaktan da geri kalmazlar. Bunların biri yalnız bize ve bizim hayat-ı ferdiyemizin hâdisatına ait olan bilcümle *halât-ı ruhiye* [*états mentaux*] dan yapılmıştır. Buna *ferdî mevcut* [*être individuel*] demek kabildir. Diğerimizde kendi şahsiyetimizi değil, belki mensup olduğumuz zümreyi veya muhtelif grupları ifade ve temsil eden efkar, hayat ve itiyadatın heyet-i mecmuasıdır. Bunlar da itikadat-ı diniye ahlakî itikadat ve muamelat, millî, meslekî an'anât ve her nevi efkâr-ı müşterekedir. Bunların heyet-i mecmuası ise *ictimâî mevcut* [*être social*]u teşkil eder. Bu mevcudu her birimizde teşkil ve tesis etmek terbiyenin gayesidir.

Zaten terbiyenin vazifesinin ehemmiyeti ve faaliyetinin mümiriyeti onunla belli olur. Filhakika ictimâî mevcut insanın *bünye-i ibtidaiyesinde* [*constitution primitive*] yapılmış olarak bulunmadığı gibi *zatî* [*spontané*] bir tekemmül neticesi de hasıl olmuş değildir. Zatî bir sûrette insan siyasî bir nüfuz ve hakimiyete itaat etmeye, ahlakî bir inzibata hürmet eylemeye, hayatı feda etmeye mütemayil değildir. Bizim *irsî tabiatımız* [*nature congénitale*] da bizi cemiyetin hayalî timsalleri demek olan ilahların hizmetkârı olmaya müstaid kılan, onlara şân ve şeref vermek için kendimizi mahrum ettiren hiçbir şey yoktur. Belki bizzat cemiyet teşekkül ettikçe, kuvvetlendikçe kendi için büyük ahlakî kuvvetleri

çıkardı ki onların önünde insan âdiliğini hissetti. Halbuki verasete meydun olduğumuz mübhem ve gayr-i muayyen temayülattan sarfinazar edilirse, çocuk dünyaya ayak bastığı zaman yalnız kendi ferdî tabiatı, fitratını getirir. Binaenaleyh her yeni nesil cemiyet için doldurulması, inşa edilmesi iktiza eden boş bir safhadır. Lazım ki en kısa yollarla dünyaya gelen hudbin ve *lâiçtimâî* [asocial] mevcuda içtimâî ve ahlakî bir hayat geçirmeye kabiliyetli diğer bir mevcut ilave etsin. İşte terbiyenin eseri, elbette bunun azametini idrak ediyorsanız... O «ferdî mevcud»u tabiatın verdiği cereyana göre tenmiye etmekle, fertte gizli duran ve meydana çıkmak için ufak bir müdahaleye muhtaç olan kuvvet ve kabiliyetleri meydana çıkarmakla iktifa etmez, belki insanda yeni bir insan yaratır.. ve bu adam bizde mevcut olan faziletlerden, hayata kıymet ve asalet veren şeylerden mürekkebirdir. Zaten bu *mübdi fazilet* [Vertu créatrice] de terbiye-i beşeriyeye has bir imtiyazdır. Yalnız hayvanların aldığı terbiye -hayvanların ebeveynleri tarafından tabi oldukları mümareseye terbiye ismi vermek kabilsen- bundan başka türdür. O, hayvanlarda uyuyan insiyakların tenemmüvünü tacil edebilir. Fakat onları yeni bir hayata alıştırmaz. Vezaif-i tabîiyenin ifasını teshil eder, fakat yeni hiçbir şey yaratmaz. Validesi tarafından talim ve terbiye gören yavru, o cemiyeti yahut yuvasını yapmayı daha çabuk öğrenir. Fakat kendi tecrübe-i şahsiyesiyle keşfedemeyeceği hemen hiçbir şeyi ebeveyninden öğrenmez. Çünkü hayvanlar ya her nevi hayat-ı içtimâiyenin haricinde yaşar yahut öyle ibtidaî ve basit cemiyetler teşkil ederler ki bunlar her ferdin doğduğu günden itibaren teşekkül etmiş olduğu halde malik olduğu insiyakların mihanikiyeti sayesinde idame-i mevcudiyet edebilirler Burada terbiye tabiata esaslı hiçbir şey ilave edemez. Çünkü her şeyle, ferdin olduğu kadar zümrenin de hayatına kifayet eder. Bilakis insanda hayat-ı içtimâiyenin icabettirdiği muhtelif kabiliyetler bizim ensicemizde yerleşmek [S'incarner], temayülat-ı uzviye şeklinde *maddîleşmek* [Se matérialiser] için pek çok karışıktır. Binnetice bunların veraset vasıtasıyla bir nesilden diğerine intikal edemeyeceği anlaşılır ve bu *intikal* [transition] terbiyenin eseridir...

Birçok cemiyetlerde tesadüf edilen bir *âyin* [cérémonie] terbiye-i beşeriyenin alamet-i mümeyyizesini gayet vâzih bir sûrette meydana koyar ve insanın gayet erkenden bunu hissettiğini gös-

terir. Bu *ünsiyet âyini*dir. [*cérémonie de l'initiation*] Terbiyenin bittikten sonra vaki olup hatta ekseriyetle eskilerin gencin terbiyesini -kendisiyle aşiretin en esaslı itikadlarını ve en muhterem ibadatını göstererek- ikmal ettikleri son devreyi kapar. Bu âyin icrâ edildikten sonra buna tabi olan fert cemiyette bir mevki alır. Bütün çocukluğunu yanında geçirdiği kadını terkeder. Onun artık muharibler arasında muayyen bir mevki vardır. Aynı zamanda o vakitten itibaren erkek veya kadınlığın bütün hukuk ve vezafine malik olarak, bu hususta şuur ve idrak peyda eder. Bu, bütün kavimler arasında umûmiyetle intişar etmiş bir itikaddır. Dinî hayata bu sûretle ithal edilen genç, bu alışma hâdisesinden dolayı büsbütün yeni bir insan olmuştur. Onun şahsiyeti de değişir. Başka bir isim alır. Ve biliyoruz ki o zaman isim sadece şifahî bir işaret olarak telakki edilmezdi, belki şahsın esaslı bir unsuru olarak nazar-ı itibara alınırdı. Bu alışma bir ikinci tevellüd olarak kabul edilir. Fikir ibtidai, bir istihaleyi timsali bir sûrette, ruhânî bir esasın, bir nevi yeni ruhun ferde karıştığını [s'incarner] tahayyül ederek tasavvur eder. Fakat bu itikaddan, içinde tenemmu ve tekemmül ettiği eşkâl-i hurafeyi tecrid edecek olursa, bu timsal altında mübhem ve muzlim bir sûrette görünen terbiyenin insanda yeni bir mevcudiyet yaratmaya müncer olduğu fikrini bulmaz mıyız? Bu mevcud ise «içtimâî mevcud»tur.

Mamafih denilebilir ki asıl ahlakî olan evsafın insanları bir takım mahrumiyetlere tabi kıldığı, onların hareket-ı tabiiyelerini iz'âc ettiği için bizde ancak haricî bir tesir dolayısıyla tesis edilebildikleri tasavvur olursa bile, her insanın kazanmasında alakadar olduğu ve zatî bir sûrette aradığı başka evsaf yok mudur? Bunlar zekanın hatt-ı hareketini tabiat-ı eşyaya daha iyi tevfik etmesine müsaade eden muhtelif evsafdır. Kezalik, evsaf-ı maddiye uzviyetin kuvvet ve sıhhatine hizmet eden her şeydir. Bu evsaf için öyle görünüyor ki terbiye onları tenmiye etmekle ferdi -her ne kadar cemiyetin müdahalesi sayesinde daha çabuk vasıl olursa da- kendiliğinden ona doğru tevcih ettiği nisbî bir halet-i tekemmüle götürmekten ziyade bizzat tabiatın tekemmülünün önüne gidiyor. Fakat zevahire rağmen burada ve başka yerde terbiyenin her şeyden evvel haricî yani içtimâî ihtiyaçlara tekabül ettiğini pek vâzih bir sûrette gösteren şey bu evsafın bazı cemiyetlerde hiç tenmiye edilmemiş olması veyahut her halde muhtelif ce-

miyetlere göre büsbütün başka türlü telakki edilmiş bulunmasıdır. Sağlam bir terbiye-i fikriye menafi'nin bütün akvam tarafından tanınmadığını görüyoruz. Bugün kendilerine o kadar yüksek bir mevki verdiğimiz ilim ve fikr-i tenkide, birçok zamanlar nazar-ı şüphe ile bakılıyordu. Fikren fakir olanları mesud iddia eden büyük bir mezhep tanımıyor muyuz? Malumat hakkındaki bu lâ-kaydinin insanlara tabiatlarının hilafına olarak, sun'î bir sûrette zorla kabul ettirildiğini zannetmekten sakınmalıdır. Onların o zaman kendiliklerinden hiçbir ilim arzuları yoktu. Çünkü bu ihtiyaç ve zarureti asla hissetmiyorlardı. Yaşamak için onların her şeyden evvel kuvvetli ve muhterem an'anâta ihtiyaçları vardı. Halbuki an'ane uyandırmaz, belki fikir ve teemmülü uzaklaştırmaya mütemayildir. Evsaf-ı maddiye içinde başka türlü değildir. Muhit-i içtimâinin hali vicdan-ı umumîyi *zühde* [*ascétisme*] doğru sevkecek olursa, terbiye-i bedeniye'nin kendiliğinden ikinci plana atıldığını görürüz. Kurûn-i vüstâ mekteplerinde buna yakın bir hal hasıl olmuştur. Aynı sûrette efkâr-ı umûmiyenin cereyanlarına göre bu aynı terbiye en muhtelif manalarda anlaşılır. Isparta'da terbiyenin gayesi, âzâ-yı vücudu yorgunluğa alıştırmaktı. Atina'da ise vücudun ahenk ve tenasubunu tesis edecek bir vasıta idi. Şövalyelik devrinde mahir ve çevik muharipler yetiştirmek isteniliyordu. Zamanımızda terbiyenin yalnız bir sıhhi gayesi vardır ve bilhassa gayet faal ve yorucu bir terbiye-i fikriyenin mazarrat ve tehlikelerine karşı koymak için kullanılıyor. İşte bu sûrette, o kadar zatî bir sûrette arzu edildiği zannedilen bu evsafı fert ancak cemiyet kendisini davet ettiği zaman ve ona emrettiği sûrette arar.

Efendiler, görüyorsunuz ki ilm-i ruh yalnız başına pedagog için kafi değildir. Yukarda arzettiğim gibi cemiyet terbiye vasıtasıyla temin edeceği gayeyi ferde yalnız çizmekle iktifa etmez. Bundan başka tabiat-ı ferdiyede mahdut temayüller bu gayeye doğru ilk bir emel-i su'ûdu gösteren ve onun dahilî bir şekli olarak kabul edilebilen muayyen haller yoktur. Bu bizde pek umumî temayüller yoktur demek değildir. Çünkü bu takdirde bu gayeye vasıl olmak kabil olamayacaktır. Eğer insan kendini feda etmeyi öğrenebiliyorsa, bu fedakarlığa gayr-i muktedir olmadığı içindir. Eğer ilmin inzibatına tabi olabilirse, ona gayr-i salih olmadığı içindir. Sadece kainata dahil olmamızdan dolayı biz kendimizden başka bir şeye tabiyiz. Bu sûrette kendimize, bizi *fedakarlığa* [*désintéresse-*

ment] hazırlayan bir gayr-i şahsiyet vardır. Aynı sûretle, sadece düşündüğümüzden dolayı bizde bir nevi tanımak, öğrenmek temayülü vardır. Fakat zaten birçok türlü makus istidadlara karışmış olan bu mübhem ve karışık istidadlarla cemiyetin tesiri altında onların aldığı o kadar muayyen, o kadar hususî eşkâl arasında bir uçurum vardır. En müdekkik ve nüfuzlu bir tahlil için bile bu tohum-ı insiyakların, cemiyete aşıladıktan sonra nasıl bir şekil alacaklarını evvelden tahmin etmek kabil değildir. Çünkü cemiyet onlara kendilerinde eksik olan revnak [relief]ı vermekle iktifa etmiyor, o da bizzat bir şey ilave ediyor Onlara kendi hususî kudretini ilave ediyor ve bunları onunla değiştiriyor ve onlardan evvelden ihtiva etmedikleri neticeleri elde ediyor. Binaenaleyh vicdan-ı ferdinin bizce artık bütün esrarı mekşuf bulunsa da, ilm-i ruh tamam olmuş bir ilim olsa da, mürebbiye takip edeceği gaye hakkında malumat veremez. Yalnız içtimâiyât bu gayeyi tabi olduğu ve ifade ettiği halât-ı içtimâiyeye raptederek onu anlamak hususunda bize yardım eder yahut vicdan-ı umumînin bulanık ve kararsız bir halde bu gayenin ne olması lazım geleceğini tayin edemediği bir zamanda onu bize keşfettirmeye yardım eder.

— 3 —

Fakat eğer içtimâiyâtın terbiyenin takip etmesi icabeden gayeleri tayin eylemek hususundaki vazifesi mühim ve esaslı ise vesaitin intihabı hususunda da aynı ehemmiyeti hâiz midir?

Burada ilm-i ruhun hukukuna tasarruf etmesi lüzumunu inkar etmek gayr-i kabildir. Eğer gaye-i terbiyeviye her şeyden evvel içtimâî zaruretleri ifade ediyorsa, o ancak insanlarda ve insanlar vasıtasıyla hasıl olabilir. Onun, fikrin sade bir tasavvur ve telakkisinden, cemiyetin bîsûd bir iltisakından başka bir şey olmaması için çocuğun şuurunu bu gayeye tevfik ettirecek vesaiti bulmalıdır. Halbuki şuurun kendi hususî kanunları vardır. Bu kanunları uzun tecrübe ve taharrilerden çıkarmak zaten pedagojinin vazifesi olduğundan bu şuuru tâdîl edebilmek için bu kanunları tanımak icab ediyor. Faaliyeti muayyen bir istikamette tenemmu ve tekemmül ettirebilmek için muharriklerini ve bu muharriklerin tabiatlarını bilmek icabetmez mi? Şüphesiz yalnız bu şartları bilerek münaşip olan faaliyeti tatbik edebiliriz. Mesela çocuklarda vatan

muhabbeti mi yoksa insaniyet hissi mi uyandırılmak isteniyor? Şüphesiz bizim itiyad, temayül, arzu, heyecan denilen hâdisatın heyet-i mecmuası hakkında onların tabi oldukları muhtelif ve mütenevvi şerait ile bu hâdiselerin çocuklarda arzettikleri eşkâl hakkında ne kadar tam malumatımız varsa, o kadar suhulet ve katiyetle çocukların hassasiyet-i ahlakiyelerini şu veya şu cihete doğru sevk edebiliriz. Temayülatı, nev'-i beşerin yapabildiği hoş veya nahoş tecrübelerin mahsulü veyahut bilakis onu takip eden halât-ı hissiyeye mukaddem bir hâdise-i ibtidaiye olarak tasavvur ettiğine göre tenemmuyunu tanzim etmek için büsbütün başka sûretlerle hareket etmek icabedecektir. Halbuki bu meseleleri hal-letmek ekseriye ilm-i ruha ve bilhassa ilm-i ruh-i etfale aittir. Eğer bu ilim terbiyenin gayelerini tayin ve tesbit etmek için salâhiyetdar değilse usûllerin teşkilinde mühim ve faydalı bir rolü olduğunda hiç şüphe yoktur. Hatta hiçbir usûl muhtelif çocuklara aynı sûretle tatbik edilemediği için zeka ve seciyelerin tenevvü'ü arasında bizim şaşırılmamızı temin edecek olan yine ilm-i ruhtur. Fakat ma'a't-teessüf biliyoruz ki ilm-i ruhun bu arzularımızı hakıyla yerine getireceği zamandan hâlâ uzakta bulunuyoruz.

Demek ilm-i terbiyeye *ilm-i ferd* [*Science de l'individu*]ın yaptığı hizmeti inkar etmek mevzu-i bahis olamaz. Ve biz ona kendi mevkiini vermeyi biliyoruz. Mamafih onun ilm-i terbiye mütehasısı faydalı bir sûrette tenvir edeceği bu daire-i mesail dahilinde içtimâiyâtın muavenetinden tecerrüd edebilmesi kabil değildir.

Çünkü evvela «*terbiyenin gayeleri içtimâidir*» ve bu gayelere vasıl olabilmek için kullanılan vasıtaların da bizzarûre aynı evsafı hâiz olmaları icabeder. Filvaki, bilcümle müessesat-ı terbiyeviye arasında ihtimal bir tane yoktur ki muhtasar bir şekilde hutû-i esasiyesi tevliid ettiği müessese-i içtimâiyenin müşabihi olmasın. Beldede olduğu gibi mektepte de bir inzibat vardır. Mektepliye ve zaifini bildiren kaide ve nizamlar, teşekkül etmiş adama hatt-ı hareketi tayin eden kanunlara kabili kıyastır. Birincilere merbut olan ceza ve mükafatlar ikincilerinkine benzemez değildir. Biz çocuklara yapılmış ilmi tedris ediyoruz fakat yapılmak üzere bulunanı da tedris olunuyoruz. Bu ilim, kendisini tasavvur edenlerin dimağında kalmıyor. Belki diğer insanlara intişar etmek sûretiyle hakika-

ten müessir oluyor. O, bütün bir mihanikiyet-i içtimâiye silsilesini faaliyete koyan gençlere hitabetmekle, tabiat ve mahiyeti itibariyle, ibtidâî mualliminin çocuklara verdiğiinden farklı değildir. Zaten denilmez mi ki âlimler muasırları için hoca, üstad [maitres] derler. Onların etrafında teşekkül eden gruplara mekteb [ecole] namı verilmiyor mu? Misalleri teksir etmek kabildir. Çünkü mekteb hayatı hayat-ı içtimâiye tohumu olduğu ve hayat-ı içtimâiye ise mekteb hayatının mâbad ve inkişafından başka bir şey olmadığı için birisinde kabil-i tatbik olan başlıca tarzların diğerlerinde bulunmaması kabil değildir. Demek, müessesat-ı içtimâiye ilmî olan içtimâiyâtın, müessesat-ı terbiyeviyeğin mazideki halini anlamak yahut hasıl olması icabedeceğini öğrenmek kabildir. Biz cemiyeti ne kadar iyi tanırsak, küçük bir uzviyet-i içtimâiye olan mektebi de o kadar iyi anlayabiliriz. Bilakis, hatta usûllerin [Méthodes] tayini mevzu-i bahis olduğu zaman bile ilm-i ruhun malumatını ne kadar ihtiyatla istimal etmek icabeder. İlm-i ruh yalnız başına numûnesini [Prototype] fertte değil, belki cemiyette bulabildiğimiz bir fen [Technique]'in teşekkül ve teessüsü için lazım olan unsurları bize veremez.

Zaten terbiyevî gayelerin tabi oldukları hâlât-ı içtimâiyenin aynı zamanda usûllerin tasavvuruna da dahli ve tesiri oluyor. Çünkü gayenin tabiat ve mahiyet kısmen vasıtaların tabiat ve mahiyetini icabettirir. Mesela cemiyet *fertçi* [Individualiste] bir şekilde teessüs etmişse, orada ferdin şahsiyetine tecavüz eden, onun *zatiyet-i derûniye* [spontanéité] sini tanımayan bilcümle terbiyevî usûller gayr-i kabil-i müsamaha görülür ve reddedilir. Bilakis cemiyet daimî veya muvakkat hâdisatın taht-ı tesirinde, herkesten daha şedîd bir mutabakat, *muvafakat* [conformisme] kabul ettirmek ihtiyacını hissettiği zaman büyük bir mikyasta zekada teşebbüsü uyandıran her şey memnû olur. Filhakika terbiyevî usûllerin derin ve esaslı bir sûrette değişmesi, hayat-ı müşterekenin bütün vüs'ati üzerinde tesirini hissettiren büyük cereyanlardan birinin taht-ı tesirinde hasıl olmuştur. Rönesans keşfiyyât-ı ruhiye neticesi olarak kurûn-i vüstânın tatbik etmekte olduğu usûllerin yerine büsbütün başka, muâırz usûller ikame etmiştir. Avrupa cemiyetlerinin bünyelerinde hasıl olan değişiklikler neticesi, insan ve onun yeryüzündeki mevkii hakkındaki bir tasavvur hasıl olur. Aynı sûretle on-

sekizinci asrın nihayetinde ve ondokuzuncu asrın mücerred usûl yerine bedihî ve *iyânî* [*intuitive*] usûl-i terbiyevîyi ikame eden pedagoglar her şeyden evvel zamanlarının ihtiyacat ve ilhamatına tercüman oluyorlardı. Ne Bosedow, Peraluzzi, ne Frubel büyük ilm-i ruh mütehasısları değildiler. Onların *nazariye* [*doctrine*]lerinin bilhassa ifade ettiği şey, hürriyet devirlerine karşı hürmet, her nevi esaret ve tazyiklerden nefret, bizim hal-i hazırdaki şahsiyetçiliğimizin menşei olan insan ve binaenaleyh çocuğa muhabbetir.

Hülasa, terbiyeyi her hangi safhası dahilinde tedkik edecek olursak, bize her yerde aynı vasıf ve *sima* [*caractère*] ile gözükür. İster takip ettiği gayeler ister istimal ettiği vasıtalar mevzu-i bahis olsun, o daima içtimâî zaruretlere tekabül eder. İfade ettiği şey, ma'şerî efkâr ve hissiyattır. Ve şüphesiz orada kendi istifadesini de buluyor. Ve zaten kendimizin en iyi kısmını [*le meilleur de nous-même*] terbiyeye medyun bulunduğumuzu yukarda görmedik mi? Kendimizin en kıymetli olan bu kısmının içtimâî bir menşei vardır. Demek daima bir cemiyetin mütalaa ve tedkikine ricat etmek icab ediyor. Pedagog yalnız orada kendi ilminin, mesleğinin esasatını bulabiliyor. Şüphesiz ilm-i ruh vaz' ve tesis edilen bu esasatı çocuklara tatbik edebilmek için en iyi usûl ve tarz hangisi olduğunu gösterebilir. Fakat bu esasatı bize asla keşfettiremez.

Bitirmezden evvel şunu da ilave edeyim ki içtimâiyât nokta-i nazarının pedagoglarda bilhassa bariz bir sûrette eksik bulunduğunu hissettiğimiz bir zaman ve memleket varsa, bu şüphesiz, bizim memleketimizdir, bizim zamanımızdır. Bir cemiyet nisbî bir sükun ve istikrar halinde bulunur -mesela onbirinci asırdaki Fransa cemiyeti gibi- ve bunun neticesi, hiç olmazsa bir zaman için hiç kimse tarafından itiraz edilmeyen bir tarz-ı terbiye teessüs ederse, orada mevzu-i bahis olan yegane mesail, tatbikat meseleleridir. Ne vasil olunması icabeden gaye ne de usullerin alacağı cereyan-ı umumî hakkında cârî bir şek ve şüphe yoktur. Bu şerait dahilinde bunları tatbik edebilecek en iyi usûl ve tarzlar hakkında hâdis olan muarazalar ilm-i rûhun halledebileceği müşkilattır. Bu emniyet-i fikriye ve ahlakiyenin bizim asrımıza ait olmadığını söylemeye bittabi lüzum görmem. Bu hal bizim asrımızın hem sefaleti ve hem de azametidir. Hal-i hazır cemiyetlerinin tabi oldukları ve olmakta buldukları derin değişiklikler terbiye-i milliyede müteakıl de-

ğişiklikleri icabettiriyor. Fakat biz bu değişikliklerin zarurî olduğunu hissediyorsak da nasıl olması lazım geleceğini fena takdir ediyoruz. Efrad ve partilerin hususî kanaatleri ne olursa olsun, efkar-ı umûmiye kararsız, mütereddid ve ızdırap içinde kalıyor. Demek mesele-i terbiyeviye bizim için, onyedinci asır adamları için olduğu gibi aynı emniyetle mevzu-i bahis olmuyor. Artık bugün iktisab edilen fikirleri tatbik etmek değil, belki bize rehberlik edecek olan fikirleri bulmak icabediyor. Hayat-ı terbiyeviye'nin menabi'ine yani cemiyete kadar çıkacak olursak, onları bulabileceğiz. Demek, isticvab etmeye mecbur olduğumuz şey cemiyettir. Biz, onun ihtiyaçlarını tanıyacağız, öğreneceğiz. Çünkü onun ihtiyaçlarını tatmin etmeye mecburuz. Yalnız kendi dahilimize, derunumuza bakmakla iktifa etmek, yaklaşmak, vasıl olmak istediğimiz hakikatten nazarlarımızı çevirmektir. Bu, bizim etrafımızdaki muhit hakkında ve onunla beraber bizi de sürükleyen ilim hakkında hiçbir şey öğrenemeyecek bir hale gelmektir. Ben bir *ıçtimâiyât terbiyesi* [*culture sociologique*]nin mürebbi için bugün her zamandan ziyade elzem olduğunu söylemekle sadece batıl bir fikrin taht-ı tesirinde kaldığımı ve bütün hayatım esnasında mütalaa ve tedkik ettiğim bir ilme fart-ı muhabbete kapıldığımı zannetmiyorum. İçtimâiyâtın bize yapılmış tarz ve usûller vereceğini ve bizim onları tatbik eylemekle iktifa edebileceğimizi söylemiyorum. Zaten bu cinsten buna benzeyen başka ilimler var mıdır? Fakat içtimâiyât, daha fazla ve daha iyi bir şey yapmaya muktedirdir. O bize her şeyden evvel acilen muhtaç olduğumuz şeyi yani bizim amelîyat ve tatbikatımızın ruhu mesabesinde olan ve onu himaye eden bizim faaliyetimize bir mana veren ve bizi ona rabteden bir *efkar-ı müdîre kütlesi* [*corps d'idées directries*] verir ve bu, bu faaliyetin müsmir olmasının en esaslı bir şartıdır.

Cenevre, 7 Haziran 1917

[Janvier 1903 - Revue de métaphysique et de morale]

Emile DURKHEIM

Mütercimi : SADREDDİN